

Oscar Olsson - en svensk Lenin

Crister Skoglund

Ibland hamnar man som forskare i en situation då man tvingas ompröva något man tidigare tagit för givet. En situation då man plötsligt ställer sig frågan: "Tänk om det är precis tvärt om?"

Det var något som hände mig för drygt tjugo år sedan. Jag kan fortfarande minnas händelsen som om den inträffat igår. Det var en tidig försommardag och jag satt på KB och arbetade med mitt avhandlingsmanus. Det strilade in sol genom de höga fönstren, och jag hade just fått en bunt småskrifter till mitt skrivbord. De verkade inte ha varit öppnade på länge för det virvlade upp damm från dem. Damm som gnistrade i solstrålarna.

De häften som nu låg framför mig var några årgångar av tidskriften Bokstugan, och så en liten skrift av "studiecirkeln fader", Oscar Olsson, som hette "Socialismen - vad den är och vad den vill". Den var utgiven 1919 - bara ett och ett halvt år efter ryska revolutionen - och måste väl ses som ett försök av Oscar Olsson att precisera sin politiska grundsyn i de turbulenta tider som då rådde.

Dagarna innan hade jag läst Lenins "Vad bör göras" och det som plötsligt slog mig var att de båda försöker hitta en lösning på samma problem. Var och en för sig, och med helt olika lösningsförslag, men båda utgår från samma problemställning.

Problemet ligger i Marx tes om att människans vara är hennes sociala vara, eller som han själv formulerade det i förordet till Den politiska ekonomin

Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhälleliga medvetandet. Det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande.¹

¹ Ur Karl Marx, Till kritiken av den politiska ekonomin. Förord. Första boken, om kapitalet, 1859. Observera att Marx själv använder uttrycket "andliga livsprocesser". När Oscar Olsson talar om studiecirkelverksamheten som en "andlig frigörelseprocess" delar han alltså språkbruk med Marx.

Lite förenklat kan man säga, att om tesen stämmer kommer människan alltid vara fångad i den rådande samhällsformationens sätt att tänka och handla. Den styr vad vi reagerar på och vilka lösningar som anses rimliga. Vi ser det vi är lärda att se, och vi säger det vi är lärda att säga. På så sätt skapar det kapitalistiska systemet den kapitalistiskt tänkande människan. Den stora frågan blir då hur arbetarna skall kunna genomskåda det system som på så sätt formar deras tänkande.

Lämnade åt sig själva skulle arbetarna, enligt Lenin, inte komma längre än till vad han kallade ”ett trade-unionistiskt tänkande”, d.v.s. de skulle inte förmå att se längre än till tillfälliga lönehöjningar och något bättre arbetsvillkor. Hans förslag till lösning var därför att arbetarklassen måste förlita sig på ett ”avantgarde” som genom grundliga studier av Marx och Engels fått redskap för att kunna se över den ”mur för tänkandet” som det kapitalistiska systemet skapat. Detta avantgarde skulle utgöras av en liten kader av yrkesrevolutionärer och intellektuella.²

När jag satt där i KBs läsesal slogs jag av tanken att Oscar Olsson ser samma problem, men finner en helt annan lösning. En lösning som är direkt motsatt Lenins. I stället för ett litet avantgarde skulle hela arbetarklassen ges redskap att lyfta sig till en nivå där man kunde se över ”muren” och genomskåda det kapitalistiska samhället och dess sätt att forma vårt tänkande. Och lyckades man med det kunde folket också se att ett annat samhälle var möjligt.

Kulturella konspirationsteorier och bildningsbegreppet

Det som var så omtumlande för mig, var att jag fram till dess utgått från antagandet att talet om bildning och studiecirkel enbart varit ett sätt för borgerliga antisocialister att pacificera arbetarklassen. Det var favoritantagandet under min tid som student på sjuttioalet, men det var ingalunda nytt. Redan på trettioalet formulerade en leninistiskt färgad clartéist, Karl Bodell, en historieskrivning som sedan levt kvar. Han hävdade:

De liberala humanisterna greps vid arbetarrörelsens första frammarsch av panikstämning. Bourgeoisin hade efter långa strider vunnit seger över det gamla feodalsamhället, och denna i sin tur hade fått arbetarklassen till motståndare. Och i arbetarna såg man en hop oemotståndligt segrande barbarer, som då de tog makten skulle skövla kulturen. Man ansåg det bättre att förekomma än förekommas genom att nästla sig in hos dessa barbarer, bibringa dem en smula bildning och därigenom kanske avvärja stöten och rädda det borgerliga samhället.³

² Skriften *Vad bör göras från 1902* är en pamflett riktad mot de ryska socialister som Lenin ansåg hade en naiv syn på hur kampen för en samhällsomvälvning skall föras för att bli effektiv. Ett tema i den är behovet av en liten hårt sammansvetsad trupp av yrkesrevolutionärer som skall fostra massan.

³ Karl Bodell ”Bildningen och klasskampen”, *Clarté* nr 10 1936 s.7.

På annan plats i artikeln talar Bodell om att studiecirkel och bildningssträvanden enbart är ett sätt att ”gjuta opium i kunskapsbägaren”, och man kan hos Bodell, och en del samtida clartéister finna antaganden om att den tidiga arbetarrörelsen sövts ned av en blandning av idealistisk filosofi och prat om personlighetsbildning.⁴

När jag väl börjat fundera på om detta antagande verkligen var så självklart som jag tidigare antagit - åtminstone vad gällde Oscar Olsson - började jag läsa om de gamla texterna. Och har man väl börjat ifrågasätta det man tidigare tyckt vara självklart så ser man ofta saker i ett nytt ljus. För mig innebar det att jag fick stryka ett helt avsnitt ur mitt avhandlingsmanus och revidera en del annat.

Ordet ”bildning” är erkänt svårt att ge en enkel definition av, inte minst beroende på att det haft, och har, olika betydelser i olika kontexter. Likaså skiljer man inte alltid mellan hur ett ord i praktiken används i sin samtid och normativa definitioner av begreppet.

Till ordet ”bildning” har dessutom lagts ett antal prefix och bestämningar som också de kan vara luddiga. Ta exempelvis termen ”allmänbildning”. Den kunde i debatten under slutet av 1800-talet å ena sidan stå för tanken att bildningen skulle göras ”allmän” och inte vara förbehållen en liten elit, å andra sidan kunde den användas som beteckning för en strävan efter att kunna lite om mycket. Idag är det utan tvekan den senare innebörden som dominerar, men är man inte vaksam kan läsningen av en 1800-talstext om ”allmänbildning” lätt bli anakronistisk.

Två varianter av bildningsbegreppet som stökat till det är ”självbildning” och ”personlighetsbildning”. Det som gjort det problematiskt är att Bernt Gustavsson i sin klassiska bok ”Bildningens väg” skilde mellan tre olika ideal: Medborgarbildningsidealet, Självbildningsidealet och Nyhumanismens personlighetsbildande ideal.⁵ Dessa förband han sedan med ett antal tongivande debattörer i den tidiga arbetarrörelsen. Det var en på många sätt fruktbar typologi, men den leder lätt till problem genom att de olika avgränsningarna inte är ömsesidigt uteslutande. Man kan mycket väl, som Oscar Olsson, argumentera för självbildning som den enda verksamma metoden för personlighetsbildning. Till detta får jag anledning att återkomma, men för att undvika ytterligare missförstånd vill jag markera att när jag talar om ”bildning” i största allmänhet så är det med det underförstådda antagandet att det rör sig om personlighetsdanande processer.

⁴ Att denna tanke ingalunda är död är Per Sundbergs avhandling ”Kulturen i arbetarrörelsen. Kulturpolitiska stävanden från August Palm till Tage Erlander” ett intressant exempel på. Hela skriften bygger på samma konspirationsteori som Bodells och vissa delar skulle lika gärna kunnat varit skrivna av Bodell eller någon annan Clartéist från trettioalet.

⁵ Se Bernt Gustavsson, Bildningens väg; Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880-1930, (Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1991)

Till detta kommer att många har dragit stora växlar på att samma ord kunnat användas av olika grupper men ha olika reell innebörd. Jag minns t.ex. hur jag själv i det manusavsnitt jag fick kasta hade dragit slutsatsen att rötterna till de av Oscar Olsson föreslagna studiecirkelarna var de ”bildningscirkel” i liberal regi som funnits i mitten av 1800-talet. Ordet ”cirkel” fanns ju i beteckningen av båda fenomenen och i båda fallen talade man om ”bildning”. Men när jag nu läste om texterna fann jag att de innehållsmässigt inte hade mycket mer än orden gemensamt.

Bildning - process eller mål

Ett exempel på hur bildningsbegreppet kunde göras motsägelsefullt var frågan om bildning tänkes leda fram till något specifikt mål eller inte. När filosofen Johan Gottfried Herder lanserade begreppet i slutet av 1700-talet, så var det i polemik mot vad han kallade ”boklärdom”. Med detta menade han en massa påståenden om världen som man läst in och lärt sig utantill. För honom var bildning beteckning på en kunskapssökande process som inte hade något slut. Drivkraften fanns inuti individen som ”bildar sig själv”, och fanns det något mål så var det bara individen själv som gradvis upptäckte vilket som var hans eller hennes mål i livet. Med ett modernt språkbruk skulle vi tala om att bildningens mål är att individen skall ”förverkliga sig själv”. En mycket bra sammanfattning av denna tanke hos Herder finns i Charles Taylors standardverk Hegel där han säger:

Det var Herder och den från honom utvecklade expressivistiska antropologin som tillfogade det epokgörande kravet att mitt förverkligande av människans väsen är mitt eget, och sålunda förde fram idén att varje individ (och i Herders tillämpning varje folk) är mänsklig på sitt eget sätt, som han inte kan byta med någon annan utom till priset av förvanskning och självstymning.⁶

Denna tanke att det skulle finnas läroprocesser som inte har, och inte heller kan ha, ett på förhand bestämt mål upplevdes som mycket provocerande i sin samtid. Och gör så fortfarande. Om det är något som verkligen kännetecknar början av 2000-talet så är det en besatthet vid måldokument. Redan i förskolan möts barnen av krav på att leva upp till ett antal nedskrivna kunskapsmål, och sedan kommer deras väg i livet att vara kantad av diverse dokument om lärandemål, kursplanemål, programplanemål, utbildningsplanemål, karriärmål etc. En etnolog skulle säkert kunna utvinna mycket intressant ur vår tids närmast magiska förhållande till måldokument av olika slag. Vi bär med oss dem prydligt insatta i pärmar, på

⁶ Charles Taylor Hegel, (Symposion, Lund/Stockholm, 1986) s 32.

samma sätt som folk i andra generationer burit runt på naglar och hår från någon förfader i en skinnpåse.

För att återgå till huvudpersonen i denna text, så kämpade Oscar Olsson hela sitt liv, i Herders anda, emot förslag om att studiecirkelverksamheten skulle följa en på förhand uppgjord plan. I programförklaringen till den av honom och Rickard Sandler startade Bokstugan markeras att här skall inte ges några kursplaner eller litteraturlistor, ej heller anvisningar om hur en studiecirkel skall organiseras, utan uppslag och idéer som studiecirkeldeltagarna fick använda eller förkasta efter eget gottfinnande.⁷ När Oscar Olsson 1924 vållar skandal genom att som sekreterare i den statliga ”Folkbildningskommittén” öppet gå i polemik med dess ordförande, var det kravet på officiellt sanktionerade studieplaner som var en av de utlösande faktorerna, och han kom även senare att i olika sammanhang gå i strid för studiecirkelnas rätt att själva få utforma både form och innehåll.⁸

Tanken att bildning är en kunskapsökande process som inte kan ha något av utomstående fastlagt mål är, och har varit, svår att ta till sig.⁹ Ett exempel är att man under 1800-talet ofta kom att använda bildning som beteckning på ett slutmål. Man börjar tala om ”bildade människor” och vad som kännetecknade dem. Man kunde alltså bli ”bildad” och snart nog fick vi en diskussion om vilken som var den säkraste vägen att nå detta mål. Många argumenterade för att den bästa vägen till bildning var att läsa de gamla klassikerna. Att kunna svänga sig med ”stålblanka romarcitat” ansågs vara ett säkert tecken på en bildad människa. Inte sällan sattes likhetstecken mellan de nyhumanistiska idealen i allmänhet och begreppet bildning, vilket fått till följd att många sett studium av humaniora som kungsvägen till bildning. Men, och det är ett viktigt men, det har också funnits de som hävdade att det finns andra vägar. Så kunde exempelvis studiet av naturen, i kombination med matematik, rekommenderas som en säker väg till bildning. När Herders idéer lanseras i Sverige är det t.ex. som ett led i argumenterandet för en mer naturvetenskapligt inriktad gymnasieskola.¹⁰

Av Herders tanke, att endast den som engagerar sig i en bildningsprocess vet målet, följer att man kan inte bilda någon annan. Man kan bara bilda sig själv. Det är den som lär sig som är det aktiva subjektet i bildningsprocessen. Lärarens, eller när det gäller studiecirkeln, kamraternas roll är snarare att stimulera lärandet genom att ställa frågor och reagera om man uppenbart missförstått något. Likaså om man gjort ett logiskt felslut. Utan ett sådant korrektiv

⁷ Bokstugan nr 1 1917 s.9

⁸ Detta finns utförligt behandlat i Ingvar Törnqvist, Oscar Olsson folkbildaren, I synnerhet hans tankar om universitetens roll i folkbildningsarbetet, (Sober förlag, Stockholm, 1996) se särskilt s 178 ff

⁹ Det gäller också många av dem som skrivit om bildningstanken på svensk botten. Ett lysande undantag är Donald Broady. Se t.ex. ”Om bildning och konsten att ära” (urspr. från 1986 omtryckt i Anders Burman & Per Sundgrens: Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman, Daidalos 2010), s. 367

¹⁰ Här ber jag att få hänvisa till min egen text ”Herder och en skola för bildning” i Forskning om utbildning nr 3/4 1993

kunde resultatet enligt Herder leda till vad han kallade ”missbildning”. Även om all bildning, i Herders mening, är en fråga om självbildning, så är det inte ett rent individuellt projekt. Någon form av motpart, eller samtalspartner, behövs för att det inte skall gå över styr.

I vår tids diskussioner om bildningsbegreppet kan man inte sällan se antydningar om att bildning alltid förutsätter någon form av disciplinering och att det är en målinriktad process mot något på förhand givet. Här är inte platsen för att precisera en exakt eller ”rätt” innebörd av begreppet ”bildning”, men jag vill med bestämdhet hävda, att om vi vill förstå hur Oscar Olsson använde ordet, så måste vi göra oss fria från alla föreställningar om ”bildningsmål” eller tankar på att det skulle innebära någon typ av fostran mot ett på förhand givet ideal.

Är människan bildbar eller inte?

När jag satt där i det strilande solljuset i KBs läsesal och omprövade mina tidigare antaganden, så kände jag ett starkt behov att på något sätt försöka reda ut den ”röra” som jag upplevde fanns kring frågan om arbetarrörelsens relation till bildningsbegreppet. Ett sätt att göra det var att göra en rad distinktioner utifrån vissa särskiljande frågor.

Frågan om man ser ”bildning” som ett mål eller en process utan givet mål är en sådan distinktion. En annan är frågan om man antar att människan är bildbar eller inte. Det är en fråga som idag kan ses som märklig, eftersom vi inte talar om relationen mellan kunskap och personlighetsutveckling i sådana termer. Däremot diskuterar vi gärna om vad som är viktigast av arv eller miljö. Tanken på att vi är bestämda av vårt arv har genom århundraden spelat en stor roll i vårt samhälle. Det är t.ex. den som ligger bakom bördstanken. Tanken att den som är av en ”nobel” ätt också tänker på ett ”nobel” sätt. Det var den tanken som motiverade att vissa ämbeten kunde reserveras för adeln, och det är mot denna tanke som John Locke formulerar sin tes att människan föds som ett ”tabula rasa”. Hur vår personlighet sedan utvecklas bestäms enbart av vår uppväxtmiljö. Herders bildningstanke kan ses som ett tredje alternativ. Hur vi blir beror på vad vi gör med oss själva. Vi har en inre strävan mot ett mål som bara vi själva vet, och i processen att nå detta mål ”bildar vi oss själva”.

Under bildningsprocessen förändras personligheten. Vi blir inte bara kunnigare, utan också klokare och får förhoppningsvis ett bättre omdöme. Kring detta diskuterades det en hel del under 1800-talet. En ofta återkommande fråga var exempelvis om man kan utforma en högre utbildning på ett sådant sätt att den utvecklade den blivande ämbetsmannens goda omdöme. Studier i historia kunde t.ex. rekommenderas som ett sätt att skärpa omdömet genom att man får en stor mängd exempel att relatera till. Exempel, som visade både på hur illa det kunde gå om man oflekterat rusade iväg och fattade beslut utgående från sitt kortsiktiga egenintresse.

I början av 1900-talet, då endast ett fåtal hade möjlighet att få gå mer än sju år i skolan kunde talet om att studier utvecklar omdömet ses som en provokation. Särskilt om man som i den framväxande arbetarrörelsen har ambitionen att genom allmän och lika rösträtt bli delaktig i styrelsen av samhället. Ja kanske t.o.m i kraft av sin majoritet ta över ledningen. Frågan var då hur man skulle ställa sig till den provokationen. Åtminstone tre olika linjer kan urskiljas. En stor grupp var de som såg hela tanken att människan kunde utveckla sitt omdöme genom studier som falsk. De utgick istället ofta från antagandet att alla var födda med en form av ”sunt förnuft”. Ett förnuft som t.o.m. kunde grumlans genom alltför mycket bokliga studier.¹¹

En annan linje var de som accepterade tanken att man kan utveckla sitt omdöme, men ifrågasatte om det enbart kunde ske inom det traditionella utbildningsväsendet. Istället argumenterade de för att reflektion och eftertanke kring vardagens erfarenheter kunde ge ett lika stort mått av bildning som studiet av aldrig så många lärda verk. Livets skola kunde vara en lika bra källa till utveckling av ett gott omdöme som den vanliga skolan.

En tredje linje var, de som i och för sig inte förnekade att man kunde lära sig mycket i ”livets skola”, men som ändå hävdade att bokliga studier var önskvärda för att fördjupa bildningen. Att endast ett mycket litet fåtal från arbetarklassen fått möjlighet att studera behövde inte innebära att det alltid måste vara så. Det är här studiecirkelarna kommer in och det är till denna linje man får räkna Oscar Olsson. Typiskt är ett annat av hans livs stora projekt var att underlätta ”studiemöjligheterna för begåvade men fattiga lärjungar vid offentliga läroanstalter”. Som riksdagsman lämnade han in ett antal motioner i denna fråga. Det kunde vara allt från borttagande av olika ”inofficiella” avgifter vid folkskolor och läroverk till statliga studielån för studenter vid universitet och högskolor.¹²

Studiecirkelns uppkomst

Om studiecirkelns framväxt har det skrivits en hel del. Även Oscar Olson själv har i en liten skrift skildrat de första åren från sitt perspektiv.¹³ Han tonar där ned sin roll och hävdar att studiecirkelformen växte fram beroende på en rad samverkande faktorer.

¹¹ Till främste företrädare för denna grupp skulle jag vilja räkna August Palm. Om de olika inställningarna se min avhandling, Crister Skoglund, Vita mössor under röda fanor; vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940, (Almqvist& Wiksell International, Stockholm, 1991) s. 68 ff

¹² Om Olssons Riksdagsmotioner se Lars Arvidson Folkbildning och självuppföstran; En analys av Oscar Olssons idéer och bildningssyn, (Tidens förlag, Stockholm 1991) s 38 ff. Oscar Olsson är också en tidig företrädare för tanken på att en breddad rekrytering till högre utbildning inte enbart var en rättvisefråga utan också något som skulle leda till en kvalitetshöjning vid universiteten. Om de olika linjerna i debatten om breddad rekrytering ber jag att få hänvisa till min egen text: ”The new attitudes to widening participation in Sweden’s higher education institutions”

¹³ Oscar Olsson Den första studiecirkeln, (ABFs skriftserie 22, Stockholm 1942)

Oscar Olsson var uppväxt i ett fattigt skomakarhem i Hälsingborg, och redan som mycket ung hade han varit aktiv i den lokala nykterhetsföreningen. När han som tjugooåring kom till Lund för att studera litteraturhistoria och historia gick han in i ”nykterhetslogen” där, men han beskriver sig själv som rätt omogen och osjälvständig särskilt i politiska frågor. Han kom dock snart att dras till kretsarna kring den radikala studentföreningen Den Yngre Gubben och den socialistiska ungdomsklubben.

I nykterhetslogen i Lund fanns det sedan början på 1890-talet en aftonskoleverksamhet. Den var organiserad i form av kvällskurser med ett par fasta lärare. När Oscar Olsson kom till Lund hade en av de ordinarie lärarna just flyttat och han blev utsedd till dennes ersättare. Olsson antyder det problematiska i att han som ung, tafatt student blev satt att undervisa betydligt äldre och väldigt mycket mer erfarna arbetare och hantverkare bara för att han läste vid universitetet.

Han bestämde sig därför att gradvis lägga upp studierna på ett annat sätt. Istället för kursböcker föreslog han att de i historia skulle utgå från aktuella skrifter, som exempelvis den då mycket debatterade ”Bangs kulturhistoria”. Likaså tog Ellen Keys ”Individualism och socialism” flera möten i anspråk. Bokläsning och diskuterande över det lästa kom i hans aftonskolegrupp på så sätt att ersätta de traditionella lektionerna. Oscar Olsson beskriver processen som så:

Lektioner och undervisningar undanträngdes till ett blygsammare utrymme till förmån för de aktiva självbildningsmetoderna, bokläsningen och det naturliga samtalet eller diskussionen.[....]

Kunskapstilläggnandet blev således i allra högsta grad personligt och aktivt sökande i stället för passivt anammande av andras färdiga uppfattningar om fakta och åsikter.¹⁴

Formen liknar mycket det akademiska seminariet där man gemensamt diskuterar en text som alla deltagare läst innan man samlas. Skillnaden mot de akademiska seminariet låg emellertid i att i akademiska sammanhang fanns en viss rangordning mellan deltagarna, men i den form av seminarium som IOGTs aftonskola höll på att förvandlas till, hade alla samma rätt att delta i diskussionen oavsett mängden av formell utbildning.

När Oscar Olsson presenterar sitt förslag till en omorganisation av studiearbetet i IOGTs tidskrift Reformatorn lanseras det som ett sätt att lösa tre problem. Svårigheten att få fram lärare, kostnaden för bokinköp vid vanliga studiekursen samt svårigheten att få tiden att räcka till. När han senare ser tillbaka på den första studiecirkeln betonar han i stället att

¹⁴ Oscar Olsson Den första studiecirkeln s. 10

huvudproblemet inte varit bristen på lärare, utan lärarrollen i sig.¹⁵ Läraren, eller föredragshållaren för den delen, var oftast en auktoritet som få vågade ifrågasätta. Även personer som i andra sammanhang gärna diskuterade och problematiserade olika synsätt och påståenden blev märkbart tysta och försagda när det kom en föreläsare till en sammankomst i arbetarkommunen, ungdomsklubben eller ordenshuset. Det gällde därför att finna en mindre auktoritär form.

Lärarauktoritet kan vara nödvändig då man undervisar barn, men när det gäller vuxna måste det till en annan form, en form där deltagarna vågade komma med invändningar och göra reflektioner kring den egna erfarenheten. Lösningen blev att låta ”böckerna fungera som lärare” enligt Oscar Olsson.

Ett kapitel ur en fackbok innehöll all den kunskap som en lärare kunde förmedla under en lektion, men dessutom kunde man ta till sig innehållet i lugn takt och man kunde även diskutera och ifrågasätta det som hävdades. Denna metafor - att likna en text vid en person - är central hos Oscar Olsson och han återkommer ofta till den.¹⁶ Enligt detta sätt att se var det möjligt att att ”bjuda in storslagna talare” till den egna lilla gruppen.

Det som skilde studiecirkelformen från rena självstudier var att man dessutom fick en möjlighet att träffas en eller två gånger i veckan och samtala kring det man läst. Och det skall enligt Oscar Olsson ske i form av ett samtal. Inte en debatt, där man skulle försöka vinna över de andra i gruppen till sin ståndpunkt, utan ett öppet prövande av olika sätt att se på innehållet i texten. Alla förväntades bidra på sitt sätt och, i den mån det passade, relatera det man läst till sin egen erfarenhet. Men man förväntades också vara beredd på att få sitt synsätt kritiserat och ifrågasatt. Upplevde någon att en cirkeldeltagare missuppfattat något eller misstolkat ett resonemang, så skulle man säga det. På så sätt blev studiecirkelformen en garant för att inte självstudierna ledde till det som Herder kallat ”missbildning”.

Det antiauktoritära samtalet som kunskapsform

För att förstå intresset för det öppna samtalet, måste man se sambandet mellan Oscar Olssons idéer och en tankeströmning som spelade stor roll bland radikala studenter i Lund vid denna tid, nämligen kulturradikalismen. Oscar Olson var inte bara brinnande nykterist, han blev efter något år i Lund också politiskt radikal och slöt sig till den socialistiska ungdomsrörelsen. Medlemmarna där hade å sin sida nära koppling till den kulturradikala studentföreningen Den

¹⁵ Oscar Olsson Den första studiecirkeln

¹⁶ Om detta sätt att tala om texter som personer vilka man förde en dialog med se Ronny Ambjörnsson, ”De räta ryggarnas samhälle. Om den tidiga socialdemokratins kultursyn” i Lychnos 1991, s. 64

Yngre Gubben, och man kan tala om att det skedde en spännande korsbefruktning mellan olika idésystem i den skånska lärdomsstaden åren runt 1900.

En central tanke i kulturradikalismen är tron på diskussionen som en väg till djupare kunskap. Utgångspunkten var att genom en verkligt öppen diskussion där alla fick möjlighet att göra sin röst hörd, så skulle enligt principen om ”survival of the fittest” de bästa idéerna segra. En ofta upprepad fras i kulturradikala kretsar var också att ”alla har förmåga att bilda sig en egen åskådning, och att ompröva denna om starkare argument läggs fram.” Detta förutsatte dock att debatten verkligen fick vara fri och att situationen var sådan att människorna vågade använda sig av sitt förnuft utan fruktan för repressalier.¹⁷

För Oscar Olsson var det ytterst angeläget att bildningsprocessen byggde på ett personligt och aktivt sökande efter kunskap, istället för ett passivt anammande av andras färdiga uppfattningar om fakta och åsikter. Det var också viktigt att deltagarna i en studiecirkel upplevde att det man diskuterade verkligen angick en.

Den typ av studiecirkel som Oscar Olsson lanserade skilde sig på en punkt markant från den form av kvällskurser som idag kallas ”studiecirkel”. Nu är ämnet givet och deltagarna byts ut inför varje termin, då var gruppen konstant men ämnet byttes allt efter gruppens önskemål. I gruppen i Lund var Oscar Olsson med i tre och ett halvt år och de hann under den tiden beta av en rad olika ämnen. Man hann också med att bli förtrogna med varandra och alla, även de mest blyga, vågade ta del i samtalet. För att få en tillitsfull stämning var det enligt Oscar Olsson bra om cirkeln den första terminen tog upp ämnen som alla kan ha en åsikt om, och där ingen genom utbildning eller samhällsposition hade ett naturligt övertag.¹⁸ Därför var skönlitterära böcker en bra början. Hur man uppfattade en roman kunde exempelvis alla ha en åsikt om och det fanns inget självklart rätt eller fel.

Stämningen i en välfungerande studiecirkel skulle alltså vara antiauktoritär och öppen, men den skulle också vara lustfylld. I sin lilla text ”Folklig självuppfostran” från 1918 talar Oscar Olsson mycket om att studiecirkeln sammankomster skulle utformas som en slags ”samkväm” där första halvan ägnas åt samtal om den gemensamma texten. Därefter dricker man kaffe och kanske sjunger något tillsammans. Och inte minst skall man ha roligt. Han talar ofta om cirkeldeltagarna som ”ett glatt kamratgäng” som respektlöst gav sig i kast med tidens stora frågor. Ett gäng som inte överskattade någon stor profet, utan vågade ställa frågan ”Vad är det författaren säger egentligen”.

¹⁷ Se min avhandling ”Vita mössor under röda fanor” s. 60 f

¹⁸ Se t.ex. Oscar Olsson ”Folklig självuppfostran” i Anders Burman & Per Sundgrens Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman, (Daidalos 2010), s. 246

Det finns en social dimension i synen på lärande, som Oscar Olsson ofta återkommer till. Det handlar om folkbildningen i studiecirkelform som en kollektiv bildningsprocess och inte bildning som ett individuellt projekt. Här är det gruppen som bildar sig och hjälper varandra till insikt. Har inte jag förstått en sak så kan jag fråga någon annan som hjälper mig.

Arbetarrörelsen och bildningsfrågan

Oscar Olsson lanserade sitt förslag till ett nytt sätt att organisera studieverksamheten i två artiklar IOGTs tidskrift *Reformatorn* 1902, och han tog också upp frågan vid IOGTs kongress samma år.¹⁹ Förslaget vann anklång och två år senare utnämndes Oscar Olsson till Riksstudieledare i IOGT.

Det var inte bara i nykterhetsrörelsen som studiecirkelformen väckte intresse. Även bland de socialdemokratiska ungdomsklubbarna fann många den annorlunda studieformen intressant. Till socialdemokratiska ungdomsförbundets kongress 1907 hade kommit in ett stort antal motioner som rörde ”bildningsfrågan” och perioden 1907-1909 startades ett stort antal studiecirkel och inrättades många vandringsbibliotek i ungdomsklubbar över hela landet. Till nationell studieledare utsågs Per Albin Hansson som då var relativt okänd, och Oscar Olsson invaldes i ungdomsförbundets centralstyrelse. Dit valdes också en annan radikal student, Rickard Sandler, som hade en relativt likartad syn på arbetarrörelsen och bildningsfrågan som Olsson. Sandler höll på kongressen ett stort tal om ”socialdemokrati och folkbildning” och han likställde i det bildningskampen med den politiska och fackliga kampen i betydelse.²⁰

Sandler såg arbetarklassens bildning som en nödvändig förutsättning för socialismens genomförande. Det räcker enligt honom inte med att vinna val och ta den politiska makten om de som röstar på arbetarpartiet mellan valen tänker och handlar som borgare. Till skillnad från Oscar Olsson tänker sig Sandler att studiecirkelarna skall ha ett fokus på politiska frågor och han konstaterar att det inte räcker att få många medlemmar och många röster om man skall åstadkomma en verklig samhällsförändring.

Man få icke något tillfyllestgörande mått på socialdemokratins styrka av organisationens medlemsiffra eller valsiffrorna. Ty bland de väljande finns säkert en hel del, som är socialdemokrater en gång vart tredje år, men däremellan - goda borgare. [...] Såsom ett demokratiskt parti, strävande efter majoritet, måste socialdemokratien intressera sig för kvantiteten.

¹⁹ Artiklarna finns återgivna i sin helhet som bilaga till Lars Arvidsson *Folkbildning och självuppfostran*.

²⁰ Rickard Sandler, "Socialdemokrati och folkbildning" (urspr. från 1907 omtryckt i Anders Burman, Per Sundgrens: *Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*, Daidalos 2010) s. 151 ff

Men går detta intresse därhän, att kvaliteten försummas, kan det en vacker dag befinnas, att partiet inte längre är socialistiskt.²¹

Det är inte utan att man kan uppleva Sändlers reflektion som smått profetisk. Sändlers språkbruk kan te sig något elitistiskt. Han talar t.ex. gärna om vikten av att höja kvaliteten i medlemskader, men vad han menar är väl snarast behovet av att medlemmarna röstar av övertygelse snarare än diffus klasskänsla.

Ett stort antal studiecirkel drogs alltså igång, och för att samordna verksamheten bildades ABF, Arbetarnas Bildningsförbund 1912. Initiativtagare var Oscar Olsson, men eftersom han redan var studieledare i IOGT riskerade han komma i en lojalitetskonflikt och det blev istället Sandler som fick utforma riktlinjerna och bli förbundets förste ordförande.²²

ABF var inte en partipolitisk organisation, men den var klart politisk i en vidare mening. Man resonerade som så att på samma sätt som arbetarklassens behov och intressen var politiska så måste också studiecirkelarna bli politiska, om de verkligen skulle svara mot medlemmarnas behov och intressen. Bildningsverksamheten inom arbetarrörelsen var inte någon neutral förströelse, även om man skulle ha roligt i cirkelarna. Det handlade heller inte om ett passivt övertagande av något givet ”kultur arv”, utan studiecirkelarna ingick för både Olsson och Sandler i ett större projekt att på reformistisk väg omforma samhället i socialistisk riktning.²³ Därför avvisade de med skärpa de förslag som kom från borgerligt håll om att införa något slags neutralitetsprincip för folkbildningen eller att likrikta den på olika sätt. Denna målsättning är viktig att komma ihåg, för alltför ofta blandar man ihop Olssons och Sändlers ideal med den typ av folkbildning som hade som mål att motverka motsättningarna i samhället.²⁴

Vi kan tala om ett socialpacifistiskt bildningsideal som bars upp av tanken att folkbildningsarbetet likt den vanliga folkskolan skulle sträva efter att skapa ett enhetligt sätt att se på världen. Det socialpacifistiska bildningsidealet var det som kännetecknat 1850-talets bildningscirkel, lika väl som många av de folkbildningsinsatser som gjordes i samband med arbetarrörelsens framväxt. Men Oscar Olssons bildningsideal var det direkt motsatta. Här kan

²¹ Rickard Sandler, "Socialdemokrati och folkbildning" s. 154

²² Se Bernt Gustavsson Bildningens väg s. 119

²³ Detta att både Rickard Sandler och Oscar Olsson strävade efter kritiskt övertagande av ”kultur arvet” är en central tes i Bernt Gustavsson avhandling. Per Sundgren hävdar dock att det i realiteten inte var så mycket kritik utan ett passivt övertagande av en borgerlig kulturell kanon. Jag vill dock hävda att metaforen om ett ”arv som skall övertas” leder tankarna fel hos båda. Jag tror man bättre förstår Olsson om man istället använder metaforen ”erövra”. Lika väl som borgarklassen lagt beslag på egendom som generationer varit med om att bygga upp har de, enligt honom, lagt beslag på de kulturella produkterna. Därför måste arbetarklassen sträva efter att erövra både det materiella och det kulturella kapitalet.

²⁴ Så gör t.ex. Per Sundgren, och en tes i hans avhandling Kulturen och arbetarrörelsen (se t.ex. s 132) är att det egentligen inte finns några skillnader mellan uttalat borgerliga och socialdemokratiska bildningsdebattörer. Här är jag av motsatt uppfattning. Även om två personer kan ha lika språkbruk kan de ha fundamentalt olika motiv.

vi tala om ett emancipatoriskt ideal. Arbetarrörelsens folkbildningsarbete skulle vara ett medel i klasskampen genom att ge redskap att genomskåda och ifrågasätta det gängse sättet att se på världen.

Folkbildning för bestående samhällsförändringar

En reservation skall dock göras. Oscar Olsson var som sagt både socialist och nykterist och han var aktiv i båda folkrörelserna. Hur han uttryckte sig i sina artiklar och skrifter blev då beroende av vilken målgrupp han vände sig till.²⁵ I den lilla studiehandboken ”Folkelig självuppfostran” nämner han visserligen, i samband med att han talar om folkbildningsarbetet inom arbetarrörelsen, att man utgår från att ”klassamhället skall avskaffas” men annars är den helt fri från hänvisningar till socialismen. Året efter, 1919, kommer han emellertid med den tidigare nämnda skriften ”Socialismen. Vad den är och vad den vill” och i den är språkbruket helt annorlunda.

Skriften har sin udd riktad mot leninismen och de anhängare till ryska revolutionen som fanns i Sverige. Så här säger han bl.a. om sitt sätt att se på samhällsförändringar:

[Socialismens] revolutionsbegrepp går på djupet och har ingenting att göra med de borgerliga och bolsjevikiska revolutionsspektaklen på ytan med en massa blodsutgjutelse och knalleffekter, efter vilkas naturnödvändiga reaktioner den något försenade samhällsutvecklingen återtar sin mäktiga om än något ojämna gång fram mot den varaktiga sociala revolutionen.²⁶

I denna skrift utvecklar han tydligare än annars sina tankegångar om folkbildningen som ett led i klasskampen. Särskilt hur man skall åstadkomma *varaktiga* samhällsförändringar. Även om han betonar att folkbildningen är viktig, så är han samtidigt noga med att understryka att bildningskampen självklart inte är det betydelsefullaste inslaget. Viktigast är fortfarande politisk och facklig kamp. Därför är det oerhört angeläget att arbetarna organiserar sig.

Det räcker emellertid inte med enbart facklig och politisk kamp, det behövs också enligt Oscar Olsson en kamp för en ”andlig frigörelse”. En kamp för att övervinna det sätt att tänka och förstå världen som det kapitalistiska systemet pressar på oss. För det förtryck som arbetarna lider under i kapitalismen påverkar deras sätt att tänka och förhålla sig till sig själva och sin omgivning. I skriften om socialismen tillfogar han ytterligare en dimension genom att påpeka att det kapitalistiska systemet leder till att arbetarna upplever att de saknar

²⁵ Lars Arvidsson hävdar att detta att han så tydligt anpassade sig till den målgrupp han skrev för gjort honom svår att tolka. Delvis framstår han som direkt motsägelsefull. se Arvidsson s 233.

²⁶ Oscar Olsson Socialismen. Vad den är och vad den vill, (Stockholm 1919) s. 10

människovärde. Därför blir återerövrandet av människovärdet centralt om arbetarrörelsen skall kunna åstadkomma varaktiga förändringar.²⁷ Arbetarna måste känna tilltro till sig själva och sin förmåga, och de måste agera utifrån kunskap och bildning annars riskerar man att enbart åstadkomma vad Olsson kallar ”ett slavuppror”. För slavuppror, likt Spartacusupproret i det gamla Rom, är lätta att slå ned för de drivs enbart av hämnd och klasshat. De leder sällan till bestående resultat för de riktar sig som regel mot individer som man upplever som förtryckare istället för den ekonomiska ordning som upprätthåller klassamhället.

Alternativet är en kamp för ett i grunden nytt samhällssystem, som drivs av ett folk som fått redskap att genomskåda det existerande systemet, och som dessutom har en starkt självtillit och en känsla av människovärde. Men det måste vara en verksamhet som helt bygger på självbildning. Inte någon inskolning i vissa givna sätt att tänka. Arbetarklassens befrielse måste vara dess eget verk, och därför måste arbetarna få stå för upplägget själv utan ingrepp vare sig från statsmakter eller det han uppfattade som politiska äventyrare.

Oscar Olsson förde en kamp på två fronter. Dels mot dem som ville se folkbildningen som ett politiskt neutralt projekt, dels mot dem som i namn av ”klasskampsbildning” ville införa strikta anvisningar om vad som fick läsas i studiecirkelarna. Många var de som tyckte att studiecirkelarna enbart borde ta upp frågor som kunde komma till direkt användning i yrkeslivet och kommunistiska ungdomsinternationalen slog exempelvis fast ett antal teser om vad som fick läsas i studiecirkel.²⁸

Oscar Olsson vägrade att acceptera termen ”klasskampsbildning”. För det första handlade det man kallade ”klasskampsbildning” inte om bildning utan om skolning. För det andra var denna inte självstyrd utan bestämd och formad av en liten självutnämnd elit. För det tredje så var han övertygad om att denna form av kaderskolning inte skulle ge någon varaktig seger i klasskampen. I polemik mot detta tänkande säger han:

Visserligen har här och var ständigt rop höjts, att arbetarklassen inte har att göra med annat bildningsarbete än det som direkt bidrager att smida vapen för klasskampen i form av ”praktiska” kunskaper och färdigheter. Men i samma mån som denna bildningsrörelse fördjupats, har det stått allt klarare för dess bärare, att ju friare andlig resning, ju vidare blick arbetarklassen vinner genom sitt själv- bildningsarbete, desto större blir segern och säkrare besittningen av segerlönen även i klasskampen.²⁹

²⁷ Detta tema har Ronny Ambjörnsson tagit upp i olika sammanhang. Redan titeln på hans uppsats i Lychnos ”De räta ryggarnas samhälle. Om den tidiga socialdemokratins kultursyn” antyder hur han ser det. Se även hans banbrytande verk Den skötsamme arbetaren, Stockholm, 1988

²⁸ De publicerades i Stormklockan 29/10 1921 med en maning till efterföljd

²⁹ Oscar Olsson Socialismen. Vad den är och vad den vill s.36

Citatet kan låta snirkligt och bemängt med idealistiska formuleringar - sådant var nu Oscar Olssons språkbruk - men om man benar upp det kan det fungera som en sammanfattning av Oscar Olssons alternativ till leninismen. Tanken att människor som engagerar sig i en självbildningsprocess får en ”andlig resning”, vill jag tolka som att det ger det vi idag skulle kalla gott omdöme och starkt självförtroende. Men i Olssons alternativ låg också tanken att självbildning ger en ”vidare blick” som kan genomskåda det existerande samhällsformationens murar kring vårt tänkande. Slutligen finns också föreställningen att resultatet av en bildningsprocess skulle leda till en ”säker besittning av segerlönen” d.v.s. man skulle uppnå varaktiga resultat och bestående samhällsförändringar.

Svaret på stabilitetens gåta?

Mycket mer finns att säga om Oscar Olssons bildningssyn och hans politiska ideal. Han var också verksam som skolpolitiker och riksdagsman i första kammaren i drygt tre decennier. Lika gärna som han benämns ”Studiecirkelns fader” skulle han kunna förtjäna epitetet ”Enhetsskolans fader”.³⁰ Men jag tror att det ovanstående kan vara tillräckligt för att tydliggöra varför jag den där försommardagen på KB plötsligt såg den timide folkbildningsmannen i ett annat ljus. Hans folkbildningsprojekt var en svensk utopi, som sällan lyfts fram som sådan, men som är väl värd att grunna över idag hundra år senare.

Som så många andra utopier realiserades den inte. Studiecirkelformen förändrades mot ämneskurser i skolform.³¹ Med statsbidrag och statliga regleringar kom måltänkande in även i folkbildningen, och den politiska inriktningen tonades ned.³² Idén om den kollektiva bildningsprocessen kom att ersättas av individuella projekt. I stället för studiecirkel bestående av en grupp som höll samman blev det ofta tillfälliga konstellationer av individer utan annat gemensamt än att de ville lära sig något om ett begränsat område.

Men ändå. Kanske har det svenska folkbildningsarbetet med sina studiecirkel spridda över hela landet spelat en större roll i Sveriges politiska liv än vi vid förstone anar. Sverige brukar ju ofta lyftas fram som ett särfall bland demokratier genom sin stora politiska stabilitet. Socialdemokraterna satt i regeringsställning i 44 år. Det största skälet till detta är naturligtvis det valsysteem vi hade från 1919 till 1970, vilket innebar att man måste vinna två val i rad för

³⁰ Han var enligt Törnqvist en av de första inom SAP att driva tanken på en enhetskola, och 1927 motionerade han om att realskolan skulle ingå som ett högstadium i folkskolan. Se Ingvar Törnqvist Oscar Olsson folkbildaren sid 241 f.

³¹ Kring förändringen bort från det ursprungliga självbildningsidealet finns mycket skrivet. En koncis sammanfattning finns i Bernt Gustavsson Bildningens väg sid 181 ff.

³² Fast enligt Petros Gougoulakis, så lever de flesta av Oscar Olssons ideal kvar hos de studiecirkelledare han intervjuade runt år 2000. Se speciellt s. 286 ff. i Petros Gougoulakis Studiecirkeln. Livslångt lärande på svenska!, (HLS Förlag, Stockholm, 2001)

att erövra makten i båda kamrarna. Men även ute i kommunerna har det rått en hög grad av stabilitet.

I många av Europas länder lyckades arbetarpartier av olika slag i samband med den allmänna rösträttens införande att ta makten både i parlament och lokala organ, men förlorade den relativt snabbt igen. Så inte i Sverige. Här blev man ofta omvald period efter period och för att lyckas med det måste åtminstone en mycket stor andel av de röstberättigade uppleva arbetarrörelsens företrädare som personer med stor integritet och gott omdöme. Och i det sammanhanget spelade, vill jag hävda, studiecirkarna en stor roll.

Ett belysande exempel återges i Eva Swedenmarks bok *Folkbildningens 50-tal*. Där återges bl.a. en intervju med en ”eldsjäl”, Nisse Anderson, som varit aktiv i studiecirkelsammanhang sedan början på 1950-talet samtidigt som han varit fackordförande under många år. Han konstaterar:

Jag fick aldrig bannor för dåliga avtal, jag visste vad jag slogs för som facklig företrädare. Jag hade lärt mig det i cirkarna. [...] Jag lärde mig argumentera. Jag har aldrig trott på exakt vad folk sa, jag ville själv kolla hur allting verkligen var. Cirkarna gav mig kunskaper och argument. Jag ville helt enkelt veta vad jag talade om. Cirkarna gav mig till exempel kunskap om lagen, men också om vad som var mening med den.³³

Cirklar om arbetslagstiftning och kommunalkunskap var viktiga men lika viktiga var de skönlitterära cirkarna enligt Andersson. De gav en träning i att våga tala, kunna ta och bemöta argument och sätta sig in i andra sätt att tänka.

Epilog

Lenins ryska revolution förväntades leda till att ett litet intellektuellt avantgarde skulle visa en väg att komma ur fångenskapen i den rådande samhällsformationens sätt att tänka och handla. Med massiv propaganda, terror och censur skulle ett nytt sätt att uppfatta världen spridas ut över folket. Vid möten i arbetarråd och lokalförsamlingar skulle alla få lära sig vad de skulle säga och bli klara över vem som var vän eller fiende. Så här i ett efterhandsperspektiv kan man konstatera att det var en katastrofal felsatsning. Något nytt sätt att tänka slog aldrig igenom och sällan har ”den kapitalistiska andan” framträtt så naket och brutal som efter murens fall.

Var då den väg Oscar Olsson försökte få oss att gå ett mer fruktbart alternativ. Kan man som Lars Arvidsson tala om genomslaget för folkbildning i Sverige som ”den långa

³³ Eva Swedenmark, *Folkbildningens 50-tal*, (Bilda förlag, Stockholm, 2006) s 20

revolutionen”, en samhällsomvälvning som sträckte sig över decennier istället för några få år?³⁴ Decennier då arbetarklassen faktiskt fick, om inte ta över, så åtminstone ta del av makten i samhället. Decennier då arbetarrörelsens representanter i kommun, landsting och riksdag kunde komma till sammanträdena trygga i sin självbildning och med studiecirkelns argumentationsvana i bagaget.

Och i så fall, ledde detta till den bestående förändring Oscar Olsson hoppades på, eller var det bara ett tappert försök? Skall det visa sig att denna metod att bryta sig ur fångenskapen i den rådande samhällsformationens sätt att tänka och handla i längden var lika ofruktbart och kortlivat som det ryska experimentet? Om det är det för tidigt att sia. Kanske kan en framtida forskare som sitter i KBs läsesal svara på den frågan, allt medan han eller hon tankfullt betraktar dammpartiklarna som gnistrar i solljuset.

³⁴ Se Arvidson, Lars ”Bildningsrevolutionen - hur gick den till?” i Laginder & Landström (red) Folkbildning - samtidig eller tidlös? Om innebörder över tid. (Mimer, Stockholm 2005)

Litteraturlista

- Ambjörnsson, Ronny "De rätta ryggarnas samhälle. Om den tidiga socialdemokratiens kultursyn" (i Lychnos 1991)
- Ambjörnsson, Ronny Den skötsamme arbetaren, (Carlssons förlag, Stockholm, 1988)
- Arvidson, Lars Folkbildning och självuppfostran; En analys av Oscar Olssons idéer och bildningssyn, (Tidens förlag, Stockholm 1991)
- Arvidson, Lars "Bildningsrevolutionen - hur gick den till?" i Laginder & Landström (red) Folkbildning - samtidigt eller tidlös? Om innebörder över tid. (Mimer, Stockholm 2005)
- Broady, Donald "Om bildning och konsten att ärva" (urspr. från 1986, omtryckt i Anders Burman & Per Sundgrens: Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman, Daidalos 2010)
- Gougoulakis, Petros Studiecirkeln. Livslångt lärande på svenska!,(HLS Förlag, Stockholm, 2001)
- Gustavsson, Bernt Bildningens väg; Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880-1930, (Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1991)
- Lenin, V I : Vad bör göras? Brännande frågor för vår rörelse. (Publicerat i bokform i mars 1902 i Stuttgart. - <http://www.marxists.org/svenska/lenin/1902/02/vadborgoras.htm>)
- Marx, Karl Till kritiken av den politiska ekonomin.
Förord (text från nätet - <http://www.marxists.org/svenska/marx/1859/13-d010.htm>)
- Olsson, Oscar Den första studiecirkeln, (ABFs skriftserie 22, Stockholm 1942)
- Olsson, Oscar Folkbildning och självuppfostran, (ursprungligen 1921, omtryckt i Anders Burman & Per Sundgrens: Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman, Daidalos 2010)
- Olsson, Oscar Socialismen. Vad den är och vad den vill, (Stockholm 1919)
- Sandler, Rickard "Socialdemokrati och folkbildning" (urspr. från 1907, omtryckt i Anders Burman & Per Sundgrens: Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman, Daidalos 2010)
- Skoglund, Crister: "Herder och en skola för bildning" (i Forskning om utbildning nr 3/4 1993)
- Skoglund, Crister & Palestro, Joakim "The new attitudes to widening participation in Sweden's higher education institutions" i D Saunders mfl. Learning Transformations; Changing Learners, Organisations and Communities, (Forum for the Advancement of Continuing Education, London 2004)
- Skoglund, Crister: Vita mössor under röda fanor; vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940, (Almqvist & Wicksell International, Stockholm, 1991)
- Sundgren, Per Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander, (Carlssons förlag, Stockholm 2007)
- Swedenmark, Eva Folkbildningens 50-tal, (Bilda förlag, Stockholm, 2006)

Taylor, Charles Hegel, (Symposion, Lund/Stockholm, 1986)

Törnqvist, Ingvar: Oscar Olsson folkbildaren, I synnerhet hans tankar om universitetens roll i folkbildningsarbetet, (Sober förlag, Stockholm, 1996)